

Vilcsek Béla

KÖZTESEK NEMZEDÉKE

(Koppány Zsolt: **A munkanélküliség diszkrét bája**; Kilián László: **Kártyaszeánsz**)

Él és dolgozik közöttünk egy különleges sorsú és státusú nemzedék: az ötvenes évek második felében és a hatvanas évek legelején születettek nemzedéke. Kevés figyelem irányul rájuk, kevés szó esik róluk. Nevükhöz látványos tettek nem fűződnek. Ok az úgynevezett békeviselt nemzedék. A háborúkat déd- és nagyapáik harcolták végig, a forradalmat vagy ellenforradalmat apáik vívták meg, a rendszerváltást vagy rendszerváltozást jobbra fiaik vagy tanítványaik hajtották végre. Ok azok, akik a történelem viharait, a társadalom fordulatait ugyan(úgy) intenzív, személyes élményként élték meg, az események tevékeny részeivé mégsem váltak, alakítóit nem lehettek. A „nagy” generáción túl, a „kis” generáción innen vannak. Köztesek tehát. A középgeneráció képviselői. Tették és teszik a dolgukat minden időben becsülettel a maguk hétköznapi szinterein, élnek és elszenvedik a maguk „hétköznapi passióját”.

Az 1955-ben született

Koppány Zsolt

első kötetével, a *Költői színjátékkal* 1988-ban jelentkezett. Azóta írt verset és prózát, novella- és elbeszélésfűzért, beszélgetésszerűeket és esszéovellákat. Legújabb, immár műfaji értelemben véve is költői színjátékokat tartalmazó kötete a tizedik a sorban. Drámai jeleneteinek, hangjátékainak, forgatókönyveinek szereplőit természetesen szintén meghatározó módon érintik a nagy történelmi-társadalmi változások. A nyugatról hazavágó neves építész például egy élet munkája, három év frontszolgálat és tizenkilenc hónapos francia fogság után is hiába vár arra, hogy valaki igazolja korábbi érdemeit; sorsa a kitelepítés (*Nyugatról jöttem*). A világszerte elismert, Nobel-díj-várományos író sem lehet próféta a saját hazájában; bírósági eljárás és nyolc évi börtönbüntetés az osztályrésze (*Élményanyag*). A volt földbirtokost, a második magyar hadsereg tábornokát is előállítják, vagyonától megfosztják; feleségét, mindenféle rosszindulatú híresztelések alapján, évtizedek múltán is zaklatja a rendőrség (*Hétköznapi passió*). A Mama aláírja, majd másnap tüntetőleg kihúzza a nevét a Mindszentyt elítélő listáról; per alá vonják és kényszernyugdíjazzzák, s később is csak alamizsnával felérő kárpótlásban részesülhet (*A munkanélküliség diszkrét bája*). Az öntörvényűen elszánt, egyenes tartású, a körülmények változásainak éppen ezért teljességgel kiszolgáltatott személyiségek szükségyszerűen öröklődnek fel a rájuk nehezedő lelki teher alatt. Fiaikra, unokáikra legfeljebb az elszánás szépsé-

gének, az erőfeszítés nagyságának s az elbukás méltóságának emlékét hagyományozhatják.

Koppány Zsoltot versben és prózában, esszében és drámában eltökélten egyetlen kérdés foglalkoztatja: a személyes léthelyzetére vonatkoztatott predesztináció és megváltás kérdése. Egész életét és munkásságát meghatározó alaptételét már *A gondolat birodalma* című, 1994-es kötetének öninterjújában, kendőzetlen nyíltsággal megfogalmazta: „Az emberi munkát azonban mindig megelőzi a gondolat. Most nem a futószalag-munkára gondolok, hanem a nagy teljesítményekre. Tehát ha nem gondolkodom, csak egy két lábon járó valami vagyok. Így viszont, remélem: ember. De ennél sokkalta fontosabb a szeretet. Magasabb rendű minden gondolatnál, mert oly ritka, mint a La Bruyère-i gyémántok és gyöngyök. Mindkét kiválasztottságnak a sajátja. A meghívottak csak bámészkodjanak, öljenek és öleljenek, mert a világ így teljeseedik részekből egésszé és megfordítva, mert így isteni és kozmikus eredetű egyszerre.” Futószalagmunka és kivételes produktum, vegetatív lét és emberléptékű élet, meghívottság és kiválasztottság antinómiái. Az új kötet címadó tragikomédiájának gondolkodó és író főhőse, a horpadt mellkasú szerzői alteregó, Kreuz Attila hasonló kettősségek jegyében fejti ki életfilozófiáját: „Mert az nem lehet véletlen. Mert véletlenek nincsenek. Az, hogy a Mama visszavonult és dül-fül magában, az mind predesztináció. Hogy mi fog történni percekben belül, az is. No, most itt következik, hogy mire vagyunk kiválasztva. Mert hogy ki vagyunk választva valamire, az biztos. Többek vagyunk egyszerű meghívottaknál. Még a Mama is. Csak hát vannak, akik a sikerre, nőfalásra, gondtalan életre vannak kiválasztva, és vannak, akik a megváltásra... Igen, szerintem mi, hogy úgy mondjam, nyomorultak, megszorítottak s megaláztatottak a megváltásra vagyunk kiválasztva. Mert az nem lehet, hogy köztünk, emberek között ne történjék meg a természetes kiválasztódás. Ahhoz, hogy a többi vigyorgjon, nőzzön, művekkel befusson, kell valami ellensúly. Akik viszont mindezt nélkülözni kénytelenek. Hát ezek vagyunk mi. Hogy nekik jobb legyen.” Koppány Zsolt hősei az élet(elv) e nagy, feloldhatatlannak látszó ellentétei között vergődnek. Sokra hivatottak, műveltek és tehetségesek. Schopenhauert, Nietzschét, Dosztojevszkijt olvasnak és idéznek. Publikációik és könyveik jelennek meg. Hallgatóságukat lépten-nyomon elkápráztatják mélyenszántó gondolataikkal, életbölcességükkel. Csak éppen a mindennapok útvesztőiben képtelenek eligazodni. Társra nem lelnek, szponzori támogatást nem kapnak. Munkaközvetítői irodába járnak, de az ígérkező állást garantáltan mindig valaki más halássza el előlük. A hétköznapi világának ők az örök vesztesei.

Avagyott és a való világ, a kiválasztottság tudata és a meghívottság realitása, a szeretet és a gondolat közötti feszítő ellentét e hősokeket szüntelenül, s nemegyszer megmagyarázhatatlanul, agresszív cse-

lekedetekre készíti. Tetteiket a lefojtott vagy elfojtott, tehetetlen düh és keserűség vezérli. A személyiség rejtett zugaiban valami megfoghatatlan és teljes mértékben soha fel nem dolgozható feszültség munkál. Nem tudni, mikor és hogyan tör felszínre. Négyes Arnold folyton emelkedő mennyiségű morfiomadagokkal és idegőrlő telefonokkal pusztítja mostohaszüleit (*Ólomtelefon*). Koprázi otromba tréfáival a kétségbeesés hátrára juttatja a könyvesbolt alkalmazottait és vásárlóit (*Könyvháború*). A gyerekek a nyári szünidőben kövekből épített barikáddal torlaszolják el az úttestet; a látogatóba érkező apának meg első dolga, hogy jól képen teremtsen rég nem látott csemetéjét (*Hétköznapi passió*). A Mama kéjes élvezettel metszi el a csirkék nyakát, miközben a fia élehetlensége miatti elkeseredés őt magát öngyilkossági kísérletbe és kórházba juttatja (*Hétköznapi passió*; *A munkanélküliség díszkrét bája*). Az egymás- és önpusztítás pótcselekvés lehet csupán; az elfojtott indulatok, a felgyülemlett feszültség időleges levezetése. Megoldást kizárólag a kiválasztottságnak való megfelelni tudás, az emberléptékű élet megvalósítása jelenthet(ne). A szereplők minduntalan fényes esszéirői karrierről és tekintélyes gondolkodói életműről, értelmes munkáról és inspiráló alkotói légkörről, harmonikus családi háttérrel és a gyermeki rácsodálkozás esélyéről álmodoznak. Mindennapi tapasztalásaik azonban mindegyre jelzik, hogy karrier, alkotómunka és harmónia - az ő számukra legalábbis - elérhetetlen.

Koppány Zsolt kötetében eddig is egy jobb sorsra érdemes korosztály létérzésének hiteles pillanattfelvételeit készítette. Törvényszerűen jutott el a zaklatott tudat villanásnyi élet- és történetdarabjait, a különféle képeket és eseményeket, az idő- és térsíkokat merészen egymás mellé rendelő és egymásra vetítő film- vagy snittszerű alakításmóddhoz. Világról és művészi alkotásról vallott elképzelése, az általa felhalmozott bőséges élmény- és alapanyag, valamint az eredményesen kikísérletezett jelenettechnika birtokában, úgy tűnik, most már e pillanattfelvételek, élet- és történetdarabok, képek és események nagy egészé formálásának nehéz feladata vár rá. Csak műalkotásra alkalmas kedélyállapotán, no meg személyes körülményein múlik, hogy az önmagukban hiteles részleteket sikerül-e egy egész emberi sors, korszak és nemzedék átfogó, emblematikus rajzává összeillesztenie.

Sorsok és történetek összeillesztésének alkotói dilemmájával néz szembe az 1961-es születésű

Kilián László

is új regényében, a *Kártyaszeánszban*. Koppány Zsolttal ellentétben ő mindennél előrealóbbnak tekinti a konstrukciót. Többrétű vagy többrétegű, bonyolult regényszerkezetet hoz létre, melynek egységességét mitikus és esztétikai eszközökkel igyekszik megteremteni.

Műve, az alapkoncepciónak megfelelően, több szinten és regiszterben olvasható és értelmezhető; tartalmi-tematikusan, illetve formai-poétikai szempontból is legalább két-két rétegre tagolható.

Tartalmi-tematikusan szempontból a regény a Gigli becenevű operabarátnak az ősi tarotkártya lapjainak megfoghatóságáról szóló elbeszéléssel veszi kezdetét, s a Zsuzsi Presszó férjvécéjének közvetítésén, immáron Patkó Mihályként való felébredéséig tart. Gigli-Patkó felébredése egyszersmind ráébredés is, mégpedig arra, hogy a delíriumos álomlátás vagy látomás tárgya a mindennapok üzleti világában könnyűszerrel pénzre váltható; a bővített lapszámú kártyacsomag piacra dobásával busás haszon szerezhető. A századelő klasszikus modernségének, nemet változtató Orlandóját megidéző átváltozás mintha azt sugallná, hogy minden kornak olyan hősei és történetei vannak, amilyenekre rászolgál. Minekünk, a regénynek ezen a hétköznapi-reális szintjén, a Gigli-Patkók kisszerű karriertörténetével kell beérnünk. Az átváltozás ténye ugyanakkor jelzi a jelentéktelen történet általános-áttételes szintre emelésének szándékát is.

A regény tartalmi-tematikusan szempontból második, módszeresen kidolgozott rétege: a tudományos-egyetemes réteg, mely a klasszikus modernség másik nevezetes ősmintáját, az ulysseusi példát követve, az ember(iség) nagy mítoszainak és műveltséganyagának foglatát nyújtja. Ez a réteg is Giglinek a kártyák megfoghatóságát a történelem-társadalom kiüresedésével párhuzamba állító világmagyarázatától vagy az állítólagos 19. századi kalandornő, Jelena Petrovna teremtéstörténetétől a kártyaszeánszon előadott aktualizált Krisztus-történetéig vagy teozófikus világértelmezéséig terjed. Összességében pedig az ezredvégen végképp elveszni látszó mitikus-misztikus egység, a teljesség megvalósíthatóságára tett bátor kísérletként értékelhető.

Egységnek és teljességnek ez az ezredvégi megkísértése természetes módon komoly formai-poétikai gondokat is felvet. A kérdés mindenekelőtt úgy merül fel, hogy a centrumát, strukturáló középpontját veszített gondolkodás és világfelfogás időszakában hogyan lehet legalább a mű(vészet)ben a rendezettség, az egészelvűség hitét megőrizni; hogyan lehet az egymástól meglehetősen távolinak ható és különböző minőségű részleteket legalább mesterségesen összerendezni. Kilián László számára, számos elődjével és kortársával egyetemben, ezért is oly fontos a konstrukció. A (poszt)modern (regény)író, ha más lehetőséget nem lát, előszeretettel fordul végső kapaszkodóként valamifajta formális rendezőelvhez. A rendezettség, a teljesség képzetét a művilágon belüli, módosítottan visszatérő elemek sorbarendegetésével, a sorszerűség

követelményének teljesítésével próbálja elérni. A szerűséget a legkülönbébb megoldásokat alkalmazva érvényesítheti: például az idő- és térkeret sorozatosságával (fejezetenként azonos időintervallum, hetek, hónapok vagy évszakok váltakozása, más-más helyszín stb.), valamely alaki-formális jegy ismétlődésével (ábécérend, szótár- vagy lexikonforma, lapalji vagy lapszéli jegyzetek és kommentárok, zenei képletek követése stb.), esetleg valamilyen játék (futball, gombfoci, sakk, kártya stb.) szabályrendszerének felhasználásával. A játék s azon belül a kártya sorbarendező szerepére az újabb kori magyar irodalomban ráadásul nevezetes példák is kínálkoznak. Csurka István 1969-es drámája, a *Ki lesz a bálánya?* egy pókerparti feszültségével képes egy egész nemzedék kudarcát érzékeltetni, Temesi Ferenc 1993-as, *Hid* című regényének egyes fejezeteit pedig éppen a tarotkártya jelentést hordozó lapjainak képe vezeti be és sorrendje határozza meg stb., stb.

Kilián László regényében a jóskártya lapjai és szabályai nem egyszerűen sorbarendező, egyenesen formaszervező szerepet töltenek be. A konstrukció egésze és minden részlete valamilyen szinten a tarotkártyával függ össze. A nyitó, *Kik?* című fejezetben a majdani kártyaszeánsz négy, két „valóságos” és két áltörténelmi résztvevője - Gigli és Balogcsákó, Jelena Petrovna és Hypatia - a négy kártyaszín - a Bor és Vér, a Tej és Méz - allegóriájaként mutatkozik be. Ezt követően, a *Merre?* fejezetben mindegyiküknek tizenegy-tizenegy „beavatás” megpróbáltatásait kell kiállniuk, hogy meggyőzzék a „lapok szellemét”, s méltónak bizonyuljanak az utolsó, a tizenkettedik próbatételre. A *Ha...*, szintén Bor, Méz, Vér és Tej alcímet viselő fejezet a lapok párosításával, összesen harmincnégy változatban latolgatja a négy archetípus (a nő és férfi, az ősapa és őspanya) esélyeit a végezetül elkövetkező nagy fejezet, illetve esemény, *A szeánsz* előtt. Formai-poétikai szempontból ugyancsak az egységesség és a teljesség képzetét erősíti a regény műfaji, stílári és tipográfiai gazdagsága. A különféle megszólalásokat és beszédmódokat eltérő betűméret és -típus jelzi. A négyszer tizenegy beavatás a beszámoló, a tájleírás, az útinapló és a fiktív levél műfajvariánsait váltogatja. A szeánsz nézőpontváltásait lapszéli piktogramok kísérik. A regény rejtélyes címszavairól a *Gyök* című függelék, *A nagy arkánium figurái a tarot*-ban címmel ad tájékoztatást, s egyúttal közli a két áltörténelmi alak talányos életrajzát. A kötethez a mágikus művészetekben és az okkult tudományokban eligazító szakirodalmi jegyzék járul. A tartalomjegyzékben pedig megtalálható a tarot szerinti teljes és csonka világ térképe is. Az előbbi Észak huszonegy „földjét”, Kelet huszonegy „tájékát”, Dél huszonegy „országát” és Nyugat huszonegy „honát”,

az utóbbi az egyes égtájak megmaradt tizenegy-tizenegy vidékét - mint Bor/Gigli, Tej/Jelena, Méz/Hypatia és Vér/Balogcsákó felségterületét - ábrázolja.

A regényszerkezet tartalmi-tematikus és formai-poétikai rétegzettségének vázlatos ismertetése bizonyíthatja, hogy Kilián László sokat, talán túl sokat is kíván az olvasótól. Minden készséges tájékoztatás, jelmagyarázat vagy függelék ellenére műve amolyan befogadói alapkövetelménynek, a megértés előzetes-egyszerűsített struktúrája, az elvárás horizont mintegy részének tekintti a tarot rejtelmében vagy az ezoterikus kérdésekben való jártasságot, az azok iránti érdeklődést. Regényének maradéktalan élvezete szinte megköveteli, hogy az olvasó mindvégig lankadatlan figyelemmel kísérje a bravúros konstrukció megvalósulása érdekében beillesztett, újabb és újabb, mindegyre azonos modorban írott és hosszasan sorakozó beszámolókat, leírásokat vagy esélylatolgatásokat, alázattal kövesse az absztrakt figurák, történetek és motívumok bonyolult kapcsolatrendszerének formálódását. Olvasói minden bizonnyal elismeréssel adóznak majd e rendkívüli írói teljesítmény, a kivételes szerkesztőkészség és kompozíció láttán. Nagy valószínűséggel nem hallgatják el azonban az olvasás során bennük egyre erősödő kérdéseiket-kétségeiket sem: Vajon mivére a nagy konstrukció elvonatkoztatott, steril szépsége, ha „mögüle” hiányzik vagy csak alig érzékelhető az élmény- és életteli részletek személyessége? Mivére a mesteri technika, ha hiányoznak vagy alig jutnak szerephez az életközeli képek és események, a hiteles élet- és történetdarabok?

Kilián László, nemzedéktársához hasonlóan, pályájának döntő szakaszához érkezett. Ellenkező előjellel ugyan, de neki is mindenekelőtt hétköznapi-ság és absztrakció, a kis- és nagyforma összhangjának problémájával kell szembenéznie, meg kell találnia a maga személyre szóló alkotói megoldását. Az eddigiek ismeretében legfeljebb annyit mondható, hogy míg Koppány Zsolttól az elkövetkezendőkben az absztrakt konstrukció (nagyregény? dráma? nagyjátékfilm?), addig Kilián Lászlótól a hétköznapi történetmondás (novella? elbeszélés? rövid történet?) irányába várható határozott elmozdulás. Kettejük mostani kötete mindazonáltal hétköznapi-ság és absztrakció, a kis- és nagyforma összhangjának megteremtését, nemzedékük és persze saját pályájuk régóta áhitott, nagy produktumának megszületését ígéri. „Ami biztos - Gigli-Patkó szavait idézve -, hogy a kor nem az ember érdeme, az elő: áldás kell érkezéséhez, de még az elmúltához is. Az csak jön, letűnik. Légy mágiás, légy azt tagadó, a folyók mégis egyfelé folynak.” (*Present Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1999; Vár Ucca Tizenhét Kiadó, Veszprém, 1999*)